

ISTORIA FEMEILOR – SUBIECT AL PUBLICISTICII ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

Georgeta Fodor*

Cuvinte cheie: istoria femeilor, publicații periodice, schițe istorice, modele feminine, naționalism

Keywords: women's history, journals, historical sketches, feminine models, nationalism

“În istoria oricărei Națiuni, femeile totdeauna au avut un rol important”¹

Prezentul studiu analizează contextul și motivele care au determinat editorii principalelor publicații periodice românești să publice eseuri și articole care au ca subiect de analiză istoria femeilor.² De asemenea, cercetarea se concentrează asupra măsurii în care acest gen de articole este sau nu parte din dezbateră asupra rolului și statutului femeii în societate. Ne interesează deopotrivă să identificăm și principalele teme care pot fi circumscrise istoriei femeilor astfel putând înțelege, de fapt, motivele care au determinat publicarea lor în paginile ziarelor și revistelor românești. Ne propunem să identificăm și eventualele similitudini și diferențe între schițele istorice semnate de autorii bărbați, respectiv femei, putând astfel să urmărim dacă și în ce măsură *la querelle des femmes* se poartă și în cazul societății românești prin apelul la trecut astfel cum începuse această “ceartă” odată cu Christine de Pisan în secolul al XV-lea.³

Din punct de vedere cronologic, astfel de abordări tematice devin frecvente din a doua jumătate a secolului al XIX-lea când, și în spațiul transilvănean, “chestiunea femeilor” devine un subiect de dezbateră. Esența acestei dezbateri o reprezintă din punctul nostru de vedere construirea unui ideal feminin care să concilieze tradiția cu influențele modernității. În acest context și cu acest scop, intelectualii vor folosi presa de mare tiraj ca for de dezbateră și de diseminare a noului model.⁴ Acest ideal apare sub forme

* Universitatea “Petru Maior” din Tîrgu Mureș, str. Nicolae Iorga, nr. 1, e-mail: georgeta.fodor@science.upm.ro

¹ Elena Voronca, “Respuns la cele ce spun dușmanii femeilor,” *Familia*, XXXI, nr. 31 (1895): 366–367.

² Pentru evitarea anacronismului precizăm faptul că “istoria femeilor” este înțeleasă din perspectiva contextului istoric studiat și nu ca și o disciplină/ domeniu academic de studiu.

³ Christine de Pisan, *Cartea Cetății Doamnelor* (Iași: Editura Polirom, 2015).

⁴ Georgeta Fodor, “The Making of Modern Romanian Woman: Inspiring Feminine Role Models in

diverse printre care se numără, alături de breviarie, anecdote sau biografii și schițele istorice, toate cu același scop de a oferi româncelor posibile modele de urmat.

O atare abordare, a schițelor istorice, impune însă delimitarea viziunii despre istorie astfel cum apare ea în publicațiilor periodice studiate. Ne interesează în primul rând maniera de înțelegere și abordare a trecutului, importanța acordată acestuia precum și utilitatea acordată studierii istoriei în contextul epocii dominate de chestiunea națională. În fapt, articolele de presă studiate, chiar dacă nu respectă canoanele și rigorile științifice, sunt, din punctul de vedere al abordării temelor, perfect integrate în principalele curente istoriografice ale momentului: romantismul, naturalismul și naționalismul.⁵ Trecutul, apelul la istorie reprezintă o parte importantă din proiectul politic al românilor din cadrele monarhiei austro-ungare, astfel se explică numărul considerabil de articole în care principalul subiect este cel al istoriei. Cei care se implică și abordează acest subiect – al sondării trecutului – nu sunt neapărat istorici de profesie. Trecutul preocupă deopotrivă pe “preoți și profesori, ortodocși și greco-catolici, înalți ierarhi și simpli parohi, protopopi și jurnaliști ... ei au fost în egală măsură istorici, chiar dacă foarte puțini dintre ei au avut studii speciale, istorice”.⁶ Dincolo de definirea ei, la nivelul presei domină efortul autorilor de a delimita și accentua totodată importanța studierii istoriei încă din școala primară. Atare fapt se încadrează în contextul epocii, odată cu generația romantismului pentru care istoria a fost într-adevăr principala resursă a ideologicului.⁷ Majoritatea articolelor parcurse vin în susținerea acestei afirmații. Relevant în acest sens este un articol publicat în primul număr din *Amiculu Scolei*⁸ din 1860 în care subiectul de dezbatere este tocmai istoria *română națională*. Istoria este înțeleasă ca știință a trecutului, ca vehiculul prin care românii pot să își cunoască propriul trecut, adică “luptele natiunalitatii noastre ... luptele cele fizice și morale cu inamicii noștri”.⁹ Cunoașterea istoriei naționale este, în viziunea autorului, obligatorie pentru toți românii – implicit și pentru femei în condițiile în care nu se face nicio diferențiere de gen – deoarece lecțiile trecutului

the Romanian Transylvanian Press during the Second Half of the XIXth Century,” in I. Boldea, ed., *Debates on Globalization. Approaching National Identity through Intercultural Dialogue Proceedings of the 2nd International Conference “Globalization between Intercultural Dialogue and National Identity”*, vol. II (Tîrgu Mureș, 2015), 194–202; G. Fodor, “Despre moravuri și moralitate: presa românească transilvăneană și rolul său în difuzarea unui model comportamental “corect,” în Barbu Ștefănescu, Toader Nicoară, eds., *Valorile Lumii Rurale. Perspective Istorice Și Istoriografice* (Cluj-Napoca: Editura Accent, 2013), 311.

⁵ Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România* (Cluj-Napoca: Editura Accent, 2002), 111.

⁶ Corina Teodor, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850–1920* (Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2003), 87.

⁷ Ibid.

⁸ Publicația este de reținut și datorită faptului că ea se adresează profesorilor și învățătorilor folosind ca un for de informare și de dezbatere în probleme de învățământ și educație. În plus, oferă detalii generoase privind publicul cărui ea se adresează, ceea ce poate înlesni aprecierea impactului/ecourilor pe care aceste gen de publicații l-au avut în epocă.

⁹ Marinescu, “Istoria romana nationala,” *Amiculu Scolei* I, nr. 4 (1860): 374.

sunt indispensabile evoluției unui popor. Această idee e împărtășită de toți autorii care abordează istoria. În accepțiunea generală istoria “largesce privirea, face de-a înțelege din timpul trecutului pe cel prezent și a conchide pe venitoriu”¹⁰; “poporul, care nu-și cunoște istoria, nu se cunoște pe sine”.¹¹ Această viziunea despre istorie este împărtășită și de către istoricii de profesie. Pentru Aaron Florian istoria patriei este “oglindea aceea magică a veacurilor trecute, icoana cea adevărată a vremii de acum și cheia cea de mare preț cu care se descuie oarecum și adâncurile viitorului”.¹² Istoria are deci o funcție importantă națională și socială deopotrivă.¹³

Istoria – “o știință masculină”

Dacă sondăm principalele lucrări de istorie ale istoriografiei românești vom vedea că istoria este o știință masculină prin excelență. De fapt, nimeni nu își pune probleme de gen în contextul istoric studiat. Situația este deci similară și în articolele de presă studiate – “istoria femeilor este o istorie scrisă de bărbați”.¹⁴ Faptul nu este unul singular sau specific românesc, din contră, el poate fi întâlnit în întreg spațiul european. Pretutindeni, istoria se afirmă ca și un domeniu exclusiv masculin. Cercetarea trecutului rămâne cantonată astfel chiar și la sfârșitul secolului, când în Occident ea începe deja să fie percepută ca și o profesie – ca “un demers științific care impune recunoașterea academică”.¹⁵ Acest proces de profesionalizare a avut consecințe, încă vizibile, mai ales în spațiul central-est european în care multă vreme a existat o reticență vizavi de practicarea istoriei de către femei. Acest proces de profesionalizare a istoriei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a determinat de fapt evoluția de lungă durată a absenței sau reprezentării slabe a femeilor în domeniul academic al istoriei dar însăși prezența femeilor ca și subiect al istoriei.¹⁶ O cauza a acestui fenomen rezidă în percepția tradițională asupra segregării celor două sexe în societate: publicul aparține bărbaților în timp ce spațiul privat este rezervat femeilor. Astfel, prin prisma acestei diviziuni pe gen, femeile au rămas multă vreme printre subiectele imposibile ale istoriei.¹⁷ Și totuși interesul pentru prezențele feminine din trecut începe să se manifeste timid, ideologizat, odată cu istoriografia romantică profund impregnată apoi de lupta de emancipare dusă de românii transilvăneni.

Că Istoria este o știință masculină nu este un fapt contestat de către românce. O astfel de discuție nici nu își avea locul încă. În fapt, nu este vorba doar despre istorie

¹⁰ C. A., “Metodă propunerii istorice,” *Amiculu Scolei* II, nr. 27 (1861): 226.

¹¹ Densușianu, “Cum se poate escita și consolida patriotismul în tinerime,” *Amiculu Scolei* II, nr. 36 (1861): 298.

¹² Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei*, 112–113. Aaron Florian, deși a activat în țara Românească, s-a născut în ținutul Sibiului și s-a format la Sibiu, Blaj și Pesta.

¹³ *Ibid.*, 113.

¹⁴ Parafrazându-l pe Georges Duby, *Evul mediu masculin* (București: Editura Meridiane, 1992).

¹⁵ Julie Des Jardines, “Women’s and Gender History,” în Axel Schneider, Daniel Woolf, eds., *The Oxford History of Historical Writing*, vol. V (Oxford: Oxford University Press, 2011), 137.

¹⁶ *Ibid.*, 138.

¹⁷ J. M. Vincent, *Aids to Historical Research* (New York: D. Appleton Century Company, 1934), 173.

ci de toate celelalte științe: “Bărbatul aparține lumii, femeia casei. Știința cea mai frumoasă și prețioasă este pentru femeie conducerea casei”.¹⁸ Un punct de vedere similar este exprimat și de către una dintre cititoarele jurnalului literar *Aurora Romana*, Iulia Marchisu (soție de preot) care aprecia publicația în următoarele cuvinte: “de multu se sentiesce lips’a unei foi beletristice la romani, mai alesu d’in partea noastra, a femeiloru, cari nu avemu nici aplecarea, nici destinului a ne ocupa cu politica, seu cu lepturi scientifice”.¹⁹ Acceptarea acestei delimitări a rolurilor, din ce în ce mai fragilă însă, nu a însemnat că mica intelectualitate feminină nu începe să manifeste preocupări pentru înțelegerea propriei deveniri. Faptul este de asemenea comparabil cu cel din Occident unde, prin aceeași corelație între femei și rolul lor de păstrători ai tradițiilor, femeile încep să se preocupe de propria istorie – chiar dacă nu pe considerente sau în cadre academice. După cum nota și Julie Des Jardines: “în calitate de custozi ai culturii și tradiției femeile au folosit lecțiile istoriei pentru a forma copii în spirit cetățenesc”.²⁰ “Femeile au scris despre femei dar în afara cadrului academic”.²¹ Astfel s-a petrecut și în Franța unde publicistica stă drept dovadă pentru diversitatea textelor semnate de femei. Publicistica a fost, ca și în Transilvania, unul dintre “spațiile în care femeile au fost foarte prolifiche dat fiind faptul că aici nu existau atât de multe restricții”.²²

În presa transilvăneană am putut identifica numeroase schițe istorice referitoare la femei în general sau la anumite personalități feminine în particular. În genere, aceste abordări care pot fi încadrate – păstrând însă niște limite foarte generoase – în categoria unor demersuri istorice sunt parte integrantă a dezbaterii privind rolul și locul românelor în societate. Se face apel la istorie atunci când:

1. – se dorește accentuarea importanței femeilor în societatea contemporană. Atunci apar astfel de studii istorice care au însă aspectul de opere cu tentă moralizatoare, de pilde etc. Istoria este înțeleasă deci ca și *magistra vitae* pentru românce: “luati la mana istori’a, deschideti paginile ei, cetiti in ele, sî candu aflati intre femei unu caracteru stabilu, o mare inimitate, jertfa, eroitate, seu credintia neclatita numele lor sî a tuturor femeilor se le rostiti cu pietate, căci a lor este stim’a sî marirea!”.²³

2. – se dezbate problema educației și instrucției. Contextul în care apar scurte istorii despre femei este cel al mai largii dezbateri privind necesitatea educației. Cât despre forma acestora uneori, ele se prezintă ca și extrase din prelegeri publice, cum este cazul discursului directoarei Paulina Zaharescu reprodus în mai multe jurnale transilvănene. Autoarea sublinia de fapt importanța și atenția acordată evoluției învățământului de fete în Regat prin apelul la istorie. Discursul ei este de fapt o trecere în revistă a progresului învățământului destinat fetelor. E poate o “istorie”, nu după rigorile științei, ci de pe pozițiile militantului care susține necesitatea lărgirii accesului

¹⁸ Petronela Cornea Mișici, “Femeia in istorie,” *Familia* XIX, nr. 49 (1883): 590.

¹⁹ Iulia Marchisu, “Corespondentia,” *Aurora Romana* I, nr. 2 (1863): 23.

²⁰ Des Jardines, “Women’s and Gender,” 137.

²¹ *Ibid.*, 138.

²² Rosemary Llyod, “The XIXth Century: Shaping Women,” in Sonya Stephens, ed., *A History of Women’s writing in France* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 120.

²³ M. Besanu, “Bazaru din Pest’a,” *Aurora Romana* I, nr. 4 (1864): 45.

fetelor la învățământ. Trimiterile istorice încep cu: “în antichitate, în veacul de mijlocu și importanța creștinismului”.²⁴

În același cadru general al problemei educației – dacă sau nu românele ar trebui să fie educate – se discută și problema cunoașterii istoriei. Istoria, privită ca parte a culturii naționale apare ca fiind necesară, indispensabilă, în formarea românelor: “câ-ci tote tendințele tatălui, fia acela câtu de zelosu natiunalistu sunt paralizate prin omnipotentulu esemplu alu mamei”.²⁵ Discuția face referire la situația românelor din Imperiu unde se manifestă puternic teama de deznaționalizare determinată de lipsa școlilor de fete. În acest context, istoria națională trebuie să fie parte a educației: “deca fetiți’a romana ar fi invetiatu – pe langa a vorbi, cetî si scrie magiaresce, si, ce-mi pasa, si nemtiesce – mai presusu de tote a vorbi, cetî si scrie bine romanesce, religiunea sa în limb’a sa, istoria natiunei si a patriei precum geografia etc. apoi si a conversa totu în limb’a sa: nu ar fi ea, ca romana, cu multu mai perfecta? Si candu ar deveni mama, si si-ar implini detorinti’a de mama, au nu ar pune ea ins’a-si base natiunale culturei si educatiunei baietilor săi”.²⁶

Există însă și articole de factură istorică în care femeia apare ca potențial “subiect” al istoriei. Există însă o serie de factori care determină intrarea ei în panteonul personalităților care “scriu istorie”, ies din anonim. Intrarea ei era condiționată de o serie de factori. În primul rând, ea trebuia să-și păstreze atribuțiile naturale – adică de soție și mamă și prin extensie, de formator al națiunii. Femeia română – generic – colectiv este demnă de istorie doar în atare condiții: “Er tu femeia romana, înmultindu-ti talentul ce posedi, frumuseti’a naturala prin frumuseti’a morala, vei ocupa unu locu respectabilu în corpulu natiunei, careia apartieni, te vei bucura de o stima generala, si istori’a natiunala va aminti totdeauna cu mare pietate numele teu”.²⁷

*Femei despre istoria lor – un secol al XIX-lea masculin?*²⁸

Presă românească publică articole și schițe istorice semnate de către femei. O analiză cantitativă dovedește faptul că numărul acestora este relativ mic – comparativ cu articolele despre femei semnate de autori bărbați. Faptul este, de altfel, firesc dat fiind contextul epocii. Ceea ce interesează pentru prezentul demers este, pe de o parte, subiectul istoric abordat iar, pe de altă parte, rațiunile care au determinat acest gen de demersuri. De asemenea, ne interesează și identitatea autoarelor precum și aprecierea (deși mult mai greu de urmărit) impactului acestor articole.

Ceea ce se poate constata este faptul că, din punctul de vedere al celor care scriu, istoria este înțeleasă la fel ca și autorii bărbați: o știință a trecutului care poate să explice prezentul și care asigură de fapt, prin păstrarea memoriei, continuitatea națiunii. Ceea

²⁴ “Distribuirea premiilor la scolele de fete în București,” *Biserica și Școala* II, nr. 29 (1878): 226–228.

²⁵ Georgiu Marchis, “Observări fugitive Asupra educațiunii și culture natiunale a femeiloru d’în Ungaria,” *Aurora Romana* II, nr. 7 (1864): 81.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ “Talentulu trebuie înmultitu,” *Biserica și Școala* I, nr. 20 (1877): 158.

²⁸ Parafrazându-l pe Duby în cazul de față cu referire la faptul că majoritatea articolelor de acest gen sunt de fapt scrise de bărbați.

ce diferă însă este faptul că cele care semnează astfel de schițe istorice nu au niciuna dintre ele o formație specifică – nu avem istorici-femei, după cum aminteam anterior. Însă vocile feminine care fac apel la trecut, la istorie, se multiplică. Motivele care le determină sunt impregnate de idealurile naționale dar și de speranțele ridicării sexului lor din ignoranță prin educație și școală. Argumentul principal, dublat de exemplele trecutului, este că astfel femeia poate de fapt să contribuie la progresul națiunii: “în manele mamei...zace fericirea familiei întregi. Mamei i e concredita creșterea fetiorilor, ce au odata se devina barbati, cari prin talentul, geniulu si eroismulu loru au se aduca sacrificie pe altariulu – progresulu si glorificarii omenimei²⁹; Femeia ca mamă si in casnicie idealul chemării femeiesci...Mama e geniul copilulu...Cultura poporulu zace in mâinile mamelor”.³⁰ Acesta din urmă este argumentul Petronei Cornea Mișici, care publică și ea în revista *Familia*, în secțiunea Istorie, științe naturale, igienă, instrucțiune un studiu intitulat “Femeia in istorie”.³¹

Perspectiva de abordare a autoarelor mai sus citate este, am putea spune, tipică de altfel mentalului epocii: publicul este un domeniu prin excelență al bărbatului în timp ce cadrul de manifestare al femeii rămâne cel privat, dar fără ca aceasta să însemne ca ea nu are dreptul la o formație intelectuală. În acest sens autoarele citează din autori de referință care susțin necesitatea educării femeilor – autori de referință de altfel din dezbaterea asupra sexelor: J.J. Rousseau, Louis Aime Martin, Pestalozzi etc. Cât despre publicul țintă al articolelor: femeia cultă care prin studierea modelelor feminine din Antichitate va putea înțelege mai bine “poporul mare ce și-a eluptat femeia creștină din Europa in presinte alaturea cu bărbatul”.³² Structura – gen *moralia* – e respectată și în articolele la care facem referire. Petronela Cornea Mișici de pildă expune, sub formă de scurt istoric, statutul femeilor din Grecia Antică, Atena, Sparta, cele din Roma antică, evreicele, lumea islamică, China, Japonia, India într-un amestec de trimiteri istorice și referințe contemporane. Mai multă atenție este acordată femeilor din Roma antică, autoarea considerând că subiectul ar putea prezenta un interes mai mare pentru românce: “care românănu ar ceti bucuros și cu plăcere despre virtutea, iubirea de patrie și de cultură prin cari esceland romanele și au câștigat un renume distins in istoria universală?”³³ Dintre romanele cele mai vestite autoare se oprește la: Veturia “mântuitoarea Romei”; Virginia “preferând moartea în locul dezonoarei”; Cornelia “mama Grachilor”³⁴ cel mai bun exemplu al maternității, un veritabil “model de virtute femeiască”; Porcia, soția lui Brutus, “femeie nobila, republicană curagiosă, distinsă prin iubirea libertății”³⁵; Octavia, sora lui

²⁹ Ana Botta, “Misiunea femeii in genere si a celei romane in specie,” *Familia* X, nr. 15 (1874): 169–171.

³⁰ Petronela Cornea Mișici, “Femeia,” 590. Acesta este doar unul dintre numeroasele articole care dezbat problema necesității educării femeilor care aduc ca argument rolul lor de formatori ai națiunii. Argumentul e de fapt laitmotivul articolelor despre femei și rolul lor în societate.

³¹ Accentuând poate faptul că femeile își au propria contribuție la mersul istoriei. Că ele își au propria istorie.

³² Ibid.

³³ Ibid., 602–603.

³⁴ Ibid., 615–616.

³⁵ Ibid., 615.

Augustus, soția lui Antoniu, datorită virtuților sale. Este evident faptul că personalitățile feminine sunt alese astfel încât să ofere modele demne de urmat pentru românce. În plus, articolul este cu atât mai relevant cu cât el ne oferă, prin maniera de abordare dar și prin personalitățile feminine profilate, indicii despre accepțiunea “la feminin” a istoriei dar și despre importanța studierii istoriei de către femei. Istoria, ca știință a trecutului, este sondată de pe pozițiile prezentului: lecțiile istoriei sunt utile româncelor considerate de acum ca fiind parte a națiunii. Cunoașterea istoriei, a personalităților feminine din trecut, se transformă în argument pentru susținerea dreptului la educație: “Femeia romana numai asie va pote corespunde misiunii sale, deca va sacrifica tota vietă la altariulu strabunelor sale... cum vomu sacrifica, deca nu le cunoschemu cultulu loru! Si cum li vomu cunosce cultulu, deca crescerea ni e neglesa natiualmint”³⁶; “femeia română din viitor, – demnă urmașe a străbunei romane”³⁷.

În categoria schițelor istorice scrise despre femei de către femei se numără și articolul semnat de Carmen Sylva. Este vorba despre un material publicat inițial în *Revue de Revues*³⁸, revistă editată la Paris începând cu 1890. Carmen Sylva va publica în numărul din 1 octombrie 1895 un articol despre românce: “La Femme Roumaine”³⁹. El este, din câte se pare, unul dintr-o serie consacrată femeii contemporane: “La femme Contemporaine”. De remarcat este și faptul că această serie este inaugurată de articolul consacrat femeii franceze semnat de către Julia Daudet, soția lui Alphonse Daudet. În aceeași serie vor mai apărea: “sub pana unora dintre cele mai ilustre femei”⁴⁰, articole despre femeile spaniole (Emilia Pardo-Bazan); despre femeile germane (Laura Marholm); femeile poloneze (Elise Orzesko); femeile ruse (Zenaide Venguerova). Articolul reginei are în centrul expunerii femeia română. Intenția autoarei pare să fi fost aceea de a schița un profil al româncei moderne dar prin recursul la istorie deoarece: “tocmai in istorie o găsim pe ea în întregime”. Referințele documentare le ia din cronicile de secol al XVII-lea, tocmai de aceea articolul ni se prezintă ca “o istorie” a doamnelor și domnițelor din trecutul medieval: Calinichia, soția lui Radu I al Țării Românești și mama lui Mircea, renumită pentru activitățile ei caritabile și de ctitorire a lăcașurilor de cult; soția lui Mircea, datorită ctitoriilor sale; Clara soția lui Nicolae Alexandru. Alte personalități feminine intrate în panteonul personalităților istorice românești pe care le citează autoarea sunt: Maria-Oltea, mama lui Ștefan cel Mare – care ocupă de altfel un loc considerabil în economia lucrării. Despina Milița, soția lui Neagoe Basarab, Elena, soția lui Petru Rareș cu precizarea celebrului episod narat de

³⁶ Ana Botta, “Misiunea femeii,” 170. “Strabunele” sunt aceleași care se regăsesc în aproape toate schițele istorice apărute în presă, la autori bărbați și femei deopotrivă: Cornelia, Lucreția, Oltea, mama lui Ștefan cel Mare, Stanca, soția lui Mihai Viteazul, Elena lui Petru Rareș.

³⁷ Maria Baiulescu, “Misunea femeii române,” *Familia* XXXVII, nr. 6 (1901): 63. Extras din lucrarea citită de autoare la jubileul de 50 de ani al Reuniunii femeilor române din Brașov.

³⁸ *La Revue des Revues un recueil des articles paraissant dans les revues francais et etrangers*, V (1894). Revista apare sub coordonarea lui Smith Ernst W. și Jean Finot și publica o colecție de articole apărute în reviste franceze și străine. Vezi gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63303817.

³⁹ Carmen Sylva, “Femeia română,” *Familia* XXXII nr. 31, 32, 33, 361–363, 373–375, 386–387 (1896).

⁴⁰ *Revue des Revues*, VII (1896): I. Vezi gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k.

cronicarul moldovean al reunirii familiei precum și al presupusei scrisori scrise de Elena către sultan care, spune tradiția, i-ar fi asigurat lui Rareș reprimirea tronului. Ruxandra, fiica lui Petru Rareș și soția lui Alexandru Lăpușneanu prezentată oarecum ca și arhetipul femeii din evul mediu care “cauta o mângăere în fapte pioase, pe care nu o putea găsi în barbat, care nu o pricepea”.⁴¹ Chiajna, soția lui Mircea Ciobanul a cărei viață este considerată ca fiind “dintre toate viețile așa de tulburate a femeilor române de pe tron și de pe lângă tron...cea mai furtunoasă – atât din cauza propriei sale naturi violente și ambițioasă, cât și mult mai mult din cauza impregiurărilor contra cărora ea avea de luptat”.⁴² Acțiunile întreprinse de această doamnă sunt înțelese de către Carmen Sylva cu circumstanțe atenuante: timpul, contextul și anturajul explică în parte faptele și atitudinea doamnei. Din acest expozeu istoric nu lipsește, cum era de altfel de așteptat, doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, “mult iubitul erou a poporului român”, datorită rolului ei de a tempera elanurile războinice ale soțului. Printre femeile din spațiul românesc citate de Carmen Sylva se numără și Elisabeta Movilă “o apariție originală” după cum o descrie autoarea citându-l pe Miron Costin, fapt care ne indică valoarea articolului în condițiile în care el este unul documentat având la baza una dintre principalele surse medievale. Alte nume citate de autoare sunt: Elena, soția lui Matei Basarab; cele trei fiice ale lui Vasile Lupu, cu accent pe Ruxandra, căsătorită cu Timus Hmelnițki. Și în acest caz referințele și datele istorice sunt luate tot din cronica lui Miron Costin.⁴³ De remarcat este și că această schiță istorică se încheie cu expunerea unor evenimente din istoria recentă ale căror protagoniste au fost românce din rândul țărănimii dar și întâmplări la care regina însăși a fost martoră.

Care au fost intențiile autoarei dat fiind faptul că articolul este destinat publicului francez dar și cu ce scop articolul a fost republicat⁴⁴ în paginile revistei *Familia*? Între motivele autoarei reiese și necesitatea unei astfel de restituiri istorice “n-am putut decât să ridic un mic colț din vălul acestei istorii așa de însemnat”.⁴⁵ Cât despre rațiunile care au determinat republicarea articolului probabil că printre ele (poate cel mai important) este acela că ultima parte a studiului este destinată româncei contemporane depozitara tradițiilor și valorilor ancestrale ale poporului român, mamă devotată. Așadar valoarea de *exempla* a fost aceea care a determinat publicarea lui într-o revistă transilvăneană – dacă este să corelăm acest studiu cu toate celelalte consacrate românelor. Dovada cea mai clară e fraza de încheiere: “mame române, păzitore a celor mai scumpe comori, voue ve e încredințate aceste mâni pentru care atâtea veacuri au luptat și au suferit”.⁴⁶

Din lista autoarelor care “fac istoria femeilor” nu poate lipsi evident numele Dorei d'Istria (prințesa Elena Ghica) prima autoare din spațiul românesc care poate fi considerată ca o “autoritate” în cercetările de istoria femeilor. Deși nu este de origine

⁴¹ Ibid., 363.

⁴² Ibid., 373.

⁴³ Ibid., 86–87.

⁴⁴ Chiar dacă într-o variantă mai redusă, după spusele autoarei.

⁴⁵ Ibid., 387.

⁴⁶ Ibid.

transilvăneană cazul ei este inclus în prezentul studiu datorită interesului pe care presa transilvăneană l-a manifestat pentru lucrările sale *Les femmes en Orient*, 3 volume, 1859–1861 și *Des femmes par une femme*, 1865. Lucrările ei pot fi încadrate în categoria celor științifice respectând normele în vigoare la acea dată (citări din lucrări de referință⁴⁷) fapt apreciat de către lectorii români.⁴⁸ Printre rațiunile care au determinat-o pe autoare, astfel cum au fost ele înțelese de autorii recenzorilor, cităm: “a dovedi, că istoria lumii și situațiunea vieții politice și sociale a omenimei cu totul ar avea o alta forma, deca seculu femeiescu ar fi avutu vre-unu terenu de activitate mai latitu”.⁴⁹ De precizat este că argumentele ei se extrag tot prin apel la istorie pe principiul: “nimicu nu areta mai evidente marirea seu decadinti’a unei natiuni ca numerelu femeilor nobile cari și-semtu deminitatea misiunei lor”.⁵⁰

În concluzie, Istoria, lecțiile trecutului sunt deci citate de autoare tocmai cu scopul de a susține necesitatea rediscutării statutului și rolului femeilor din societate, înțeles ca fiind intrinsec legat de întregul progres – dar și direcțiile acestuia – al societății și națiunii române. Apelând la istorie românele care scriu dovedesc faptul că sunt conștiente de “povara reprezentării”⁵¹ care este una dintre trăsăturile înscrise în codul genetic al femeilor. În acest context, cunoașterea istoriei, înțeasă ca tezaur și depozit al tradițiilor naționale, le revine ca sarcină obligatorie. Aceeași viziune este împărtășită, după cum vom vedea în paginile următoare, și de autorii bărbați care scriu “istoria femeilor”.

Despre femei și istoria lor

Din punct de vedere cantitativ, numărul acestui gen de texte (adică cele scrise de bărbați despre femei dintr-o perspectivă istorică) este mult mai mare. Cercetarea lor s-a concentrat, la fel ca în cazul documentelor anterioare, pe cele 2 aspecte: subiectul – istoric – abordat iar, pe de altă parte, rațiunile care au determinat demersul respectiv.

Am inclus în această categorie și articole de factură biografică, interesați fiind de a identifica și eventualele personalități feminine din trecut care au atras atenția – și de ce – gazetarilor români din Transilvania. Din punct de vedere cronologic, o perioadă “preferată” a jurnaliștilor este, se pare, evul mediu. Vezi de pildă un articol semnat de Emil Marcu despre femeile în evul mediu și publicat în *Familia*.⁵² Evul Mediu, cu amorul său curtenesc, devine ținta unor critici din partea autorului: “cavalerul e sclavulu damei”. Un an mai târziu, în 1868, subiectul este reluat cu același titlu “Femeile în Evul Mediu” de către un alt autor, Alexandru Onaciu.⁵³ Comparativ cu articolul semnat

⁴⁷ Pentru istoria românilor sunt citați de pildă Petru Maior, *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia*; Al Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară* etc.

⁴⁸ Vezi în acest sens recenziile operelor Dorei d’Istria publicate în: *Familia* II, nr. 19–21: 222–224, 235–235, 246–247 (1866), precum și în *Transilvania* XI, nr. 5–9: 49–51, 62–65, 73–76, 85–88, 97–100 (1878).

⁴⁹ Julianu Grozescu, “Despre femei de o femeia. Dora d’Istria,” *Familia* II, nr. 19 (1866): 222.

⁵⁰ *Ibid.*, 247.

⁵¹ Nira Yuval Davis, *Gen și națiune* (București: Editura Univers, 2003), 22–23.

⁵² Emiliu Marcu, “Femeile în evulu mediu,” *Familia* III, nr. 9–10: 104–105, 114–115 (1867).

⁵³ *Ibid.*, 282–284, 292–296.

de Emil Marcu, acesta din urmă se concentrează mai mult asupra aspectelor pozitive ale societății medievale din perspectiva statutului și rolului jucat de femei în societate. Totuși, dincolo de aceste mici diferențe, și Alexandru Onaciu se lasă “sedus” de un ev mediu înțeles ca timp al doamnelor și cavalerilor, al amorului curtesc. Nu sunt omise însă nici personajele feminine negative precum Brunhilda, Fredegunda care “sub ele era esilata de la curte moralitatea și virtutea. Inselatiuni, vendiari, ucideri și pecatele cele mai urtitoare erau de tote dîlele”.⁵⁴ În aceeași categorie este inclusă și Teodora, soția lui Iustinian, al cărui profil poartă pecetea cronicii negative a lui Procopius din Cezareea. Exemplele negative sunt și ele utile în a configura de fapt portretul femeii “ideale”: “Teodora e unu esemplu tristu, câ deca femeia luneca odată de pe calea virtutii, deca se ineca în voluptățile urtitoare, nemicu nu pote se o mantuie”.⁵⁵ Irina, soția lui Leon IV, împărat al Imperiului Bizantin, intră și ea în categoria contra-exemplurilor feminine care conține nu doar nume din lumea Bizantină ci și din Occidentul medieval. Citarea lor e evident cu rol moralizator, femeile nu ar trebui să se lase conduse de pasiunea și fanatismul credinței deșarte și oarbe.

A doua parte a studiului se concentrează pe exemple pozitive, personalități feminine din evul mediu care s-au remarcat prin religiozitate, cultură și curaj și care astfel, datorită caracterului lor, “au lătitu creștinetea și au înaintatu cultura moderna ... carora posteritatea are de a le multumi forte multu, și cari su-demne de imitatu de femeile din evul nostru”.⁵⁶ Transpare deci și motivul pentru care această schiță istorică despre femeile din evul mediu a apărut în paginile *Familiei*. Care sunt aceste *exempla* feminine de urmat pentru femeile din secolul al XIX-lea? Lista este deschisă cu Pulcheria pe care “Biserica o stima ca pre o protectore generosa”⁵⁷; Amalasantha, fiica regelui got Teodoric; Teodolinda, soția lui Autharis și apoi a lui Agiulf, regii longobarzi. Ambele sunt menționate evident pentru meritele avute în răspândirea creștinismului. Lista continuă cu alte nume de femei care s-au remarcat nu doar în domeniul religios ci și în cel cultural: Hrosvitha, Hedviga, Cunigunda, Ana Comnena etc. În listă apare și numele Ringalei, soția lui Alexandru cel Bun, descrisă ca o “romana demna de nume ce-lu purta” și care “si-iubea copiii pe cari i-a crescut în pietate și semțiu nationalu... ea e un luceferu în istoria Moldavei pe carea potu se o imiteze tote romanele posterității, ca-ci e demna!”⁵⁸ Un alt personaj feminin dar care, după cum afirmă gazetarul, și-a depășit condiția determinată de gen – “chimarea femeisca” – este Ioana d’Arc. Profilul ei apare în această schiță istorică dată fiind contribuția ei în Războiul de 100 de ani.⁵⁹

Panteonul feminin, din punctul de vedere ale autorului, cuprinde deci acele femei care s-au remarcat în trei domenii: cel religios, cel cultural și cel estetic – “perfecționarea gustului și frumosului” – cu scopul de a alege posibile modele feminine pentru româncele care încep să fie considerate ca parte a națiunii: “Am veditu caractere devotate și

⁵⁴ Ibid., 283.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., 292.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Aureliu Emilianu, “Virginea de Oreleanu,” *Familia* III, nr. 20 (1867): 239–241.

demne de imitandu. Deci imitati-le si desvoltati cultur'a și semiulu natiunale, frumoase romane, pentru ca o posteritate recunoscatoare ve va binecuenta memori'a!"⁶⁰

Apelul la istorie este cel mai potrivit atunci când se dorește definirea rolului și locului femeii în efortul național. Exemplele feminine din trecut vin deci să ofere româncelor din secolul al XIX-lea modele demne de urmat: susținerea națională dar și credința (religia e parte a aceleași identități naționale) sunt cele două direcții în care ele trebuie să calce pe urmele marilor personalități feminine din trecut: "Desvoltati spirtulu nationalu, inanintati cultur'a nationale, ca se fiti demne de numele frumosu ce-lu portati si de stramosiele vostre, cari privesc asupra-ve!"⁶¹ Prin extensie, se discută foarte mult despre introducerea și mai ales despre conținutul și maniera de predare a istoriei în școlile de fete: "lipsă de carti ilustrate istorice pentru secsulu frumosu spre latîrea cunoscintiei istoriei, spre mai mare insufletirea femeiloru nostre la patriotismu si iubirea de natiunalitate".⁶² Cât privește forma acestor texte autorul susține că în condițiile în care scopul cărților de istorie este acela de a aprofunda cunoașterea istoriei naționale în rândul femeilor acestea trebuiau "provediute cu tablouri frumoase, gatite mai cu sema pentru secsulu frumosu ...atâtu stilulu, câtu si tablourile suntu astfeliu compuse, ca se inaltie anim'a cetitorei și se o insufletiesca la patriotismu si alte virtuti nobile".⁶³

Tenta moralizatoare și educativă pare așadar leitmotivul articolelor de presă în care istoria femeii este abordată. Istoria este scrisă deci de pe pozițiile prezentului⁶⁴ care e preocupat în mod consecvent de redefinirea rolului și locului femeilor în proiectul național. Cu acest scop gazetarii apelează la personalități feminine din trecut. Înțelegem atunci de ce există anumite personaje feminine "preferate" de către gazetari. Un astfel de caz este Ioana d'Arc, probabil datorită conotației naționale care poate fi atașată acțiunilor sale. Atare abordare permite foarte ușor corelarea cu chestiunea națională din spațiul transilvănean unde femeile devin parte a acestui proiect național: "femeile brave sunt angerii paditori ai patriei si natiunei loru".⁶⁵ În plus, autorul poate astfel să facă trimitere la exemple precum cel al mamei lui Ștefan cel Mare, care "mai presusu de tote se naltia". Ioana d'Arc este subiect principal al unor " notițe istorice" scrise de M. Strajanu în 1871. Articolul pare destinat cititoarelor revistei în mod predilect: "voimu numai a împartesî onorabileloru cetitorie ale Familiei nescari modeste insemnari".⁶⁶ Scopul lor este clar unul educativ în condițiile în care "vieti'a omeniloru mari este atragatoria si

⁶⁰ Ibid: 296.

⁶¹ "Disertatiunea dlui secretariu ministeriale Lad. Vajda," *Transilvania* III, nr. 16 (1870): 194.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid., 196.

⁶⁴ Cu atât mai multu cu cât exemplul maghiarilor atrage atenția: "cum se silescu compatrioti nostri unguri de a educa pre baietii de ambe secsele de infocati patrioti magiari ... ei mai posedu in literatur'a lor afara de biografiele barbatiloru loru meritati, inca si carti interesante, cu portretele si biografiile acelor dame magiare, cari prin patriotismu, prin sacrificia marinimose seu prin alte virtuti nobileși au castigatu merite. Apoi au carti si despre influenti'a femeiloru asupr'a societatiei si destineloru tierei unguresci", în "Disertatiunea dlui secretariu ministeriale Lad. Vajda," 207.

⁶⁵ Aureliu Emilianu, "Virgin'a de Oroleanu," *Familia* III, nr. 20 (1867): 239–241.

⁶⁶ M. Strajanu, "Ioana Darc," *Familia* VII, nr. 1–2 (1871): 6–7, 16–19.

instructiva mai multu ca ori ce altu studiu; si este interesanta mai alesu atunci, candu ei au avutu o influentia nemidilocita”.⁶⁷ Opțiunea alegerii acestui personaj este dată de credința autorului că “ea este interesanta mai alesu pentru junimea si pentru secsulu frumosu. Ea ni dă o proba escelenta de ceea ce pote si numai unu braciui fragedu de femeia...”⁶⁸ Ea este un model potrivit – și aici abordarea este clar subordonată ideii naționale – pentru ceea ce înseamnă iubirea de patrie și națiune (ajutată de credință). Concluzia autorului rezumă foarte bine care este de fapt intenția acestor schițe istorice: “Mai tote natiunile au avutu femei mari, ele apar mai alesu atunci candu desastrulu este mai mare, si situatiunea, mai desperata”.⁶⁹

Istoria este deci *magistra vitae*, apelul la trecut oferă o lecție potrivită și necesară prezentului. Acesta este și esența prelegerii publice ținute la București în 1865 de către V. A. Urechia și publicată în *Familia*, 1872. Subiectul: “Femeia română – după istorie și poezie”.⁷⁰ Prelegerea se concentrează în jurul unei întrebări devenită clasică în celebra *querelle des femmes*: Ce este femeia? Răspunsul poate fi dat, în viziunea autorului, fie prin apelul la istorie⁷¹: “deschidemu foile istoriei, acesta martora a timpurilor, si analizându tipurile de femei, ale carora epepei ni le-a pastratu”⁷² sau prin apelul la literatura națională. Argumentul său: “in operele literarie se pastrează cu sinceritate istori’a popereloru: cari sunt dara pasiunile si simtiemintele ce se descoperu in operele nostre literarie? In ce mesura asemenea simtieminte ni esplica, ni caracterizeza pre in sa-si femeia romana? Si ce ni spune istori’a nationala in privirea acestei femei?”⁷³ În trecut se caută trăsăturile fundamentale ale arhetipul: soția/mama model. Aceasta pare să fie de fapt intenția autorului: de a construi poate modelul feminin prin excelență: “Dacă femeia romana ni pote da noue moderniloru lectiunea de devotamentu si de iubire”⁷⁴ dar tot prin apelul la istorie avem dovada “efectelor” și “influițele iubirii lor”.⁷⁵ Istoria este așadar doar a numelor mari, “făc istorie” doar acele femei care “angeru de iubire, va fi angeru de inspiratiune generosa pentru iubitulu si pentru sociulu ei!”⁷⁶, unei asemenea amante, unei asemenea socie datoresce istori’a nostra tipurile de domne mari care ni-a pastratu. Cu asemenea femei, ne putem splica glori’a antica”.⁷⁷ Dovada în acest sens este și editorialul semnat de N. F. Negruțiu: “Femei-a în istoria”.⁷⁸ China, India, Persia și Grecia – cu trimeri la Xenofon și Homer – Roma antică sunt citate ca și contraexemple pentru a critica și deplânge soarta femeilor din aceste societăți. Să fie

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid., 6.

⁶⁹ Ibid., 7. Această schiță istorică se întinde pe 8 numere ale *Familiei* 1–9.

⁷⁰ V. A. Urechia, “Femeia română – După istorie si poezie,” *Familia* VIII, nr. 27 (1872): 311–314.

⁷¹ Istoria de altfel e invocată atunci când apare în discuție *la querelles des femmes*/în căutarea arhetipurilor feminine.

⁷² V. A. Urechia, “Femeia română,” 312.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid., 313.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid., 324.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ N. F. Negruțiu: “Femei-a în istoria,” *Familia* VIII, nr. 13 (1872): 145–146.

atunci vorba despre un alt articol gen *moralia*? Ca toate celelalte articole, sondarea istoriei din perspectiva statutului femeilor este necesară și gândită prin prisma faptului că astfel se poate vedea moralitatea și nivelul cultural al unui popor: “unu semnu deosebitu alu moralității si culturai unui poporu este pusetiunea sociala de care si-impertesiesce secsulu femeiescu”.⁷⁹ Cu adresabilitate predilectă publicului feminin al *Familiei* este și articolul lui Marcu Emilianu “Femeilor despre femei”. Este vorba de un scurt expozeu care poate fi integrat în categoria celor istorice. Subiectul principal: raporturile dintre femei și bărbați înțeles ca și măsură a civilizației: “condițiunea între barbatu și femeia... se pote considera ca mesur’a civilisatiunii”.⁸⁰ Astfel se explică apelul la istoria veche și medievală universală. Progresul se măsoară deci prin condiția femeii! Expunerea se încheie prin fixarea idealurilor pe care femeia trebuie să le urmărească în societatea contemporană: curaj, renume, onoare, patriotism, virtute. Aceste calități sunt personificate deoarece autorii apelează la alegorii vii cu scopul de a fi cât mai expliciti – este greu să vorbești despre noțiuni abstracte fie ele și virtuți în absența modelelor. Acesta pare să fie și intenția și maniera de abordare a problemei statutului femeii în societate în articolul semnat de Lazăr P. Petrinu: “Respectarea secsului femeiescu la romani”.⁸¹ E o altă schiță istorică cu același scop ca toate celelalte dacă este să evaluăm *in integrum* acest gen de articole. Lăitmotivul este același: “într’-adeveru femeile din epoc’a mai buna a Romei potu servi in tote timpurile de modelu”.⁸² Și dintre ele, alegoriile vii sunt: “Cornelia – mama grachilor; Lucretia, soția lui Tarquiniu Celatinu – modelulu fidelității conjugale!; Aurelia, mama lui Cesaru; Atia, mam’a lui Augustus; Octavia” etc. Regăsim totodată și o altă abordare frecventă în articole din această categorie: succesul, prosperitatea “uni popor” (Imperiu aici) e legată de moralitatea femeilor: “fericitu era imperiulu Romaniloru, pana ce putea stringe la sinulu seu ast-felu de femei cu virtuti nobile, cari ignorau faciarnici’a, lucsul, ruinatoriu seu cultur’a semidocta; er candu egoismulu, lucsul si prin aceste causat’a demoralisare au prinsu radacini tari in femei: atunci a inceputu a decade, pana ce in urma si-perdu chiar si numele de imperiu”.⁸³

Cât despre personalitățile feminine din trecutul românesc care atrag atenția gazetarilor români remarcăm faptul că este vorba despre aceleași personalități citate de către femeile care au scris “istoria lor”. În cazul articolului lui V. A. Urechia apelul este la cronicile românești din veacul al XVII-lea. Miron Costin și exemplele Ruxandrei și ale Mariei, fiicele lui Vasile Lupu. În același articol se mai fac referiri – pentru partea cu efectele și influențele iubirii lor – la Clara, văduva lui Nicolae Alexandru, la soțiile lui Alexandru cel Bun, la mama lui Ștefan cel Mare; la doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, la Elena lui Petru Rareș, doamna Chiajna; Ruxandra, văduva lui Alexandru Lăpușeanu; Elisabeta a lui Ieremia Movilă. “Preferata” gazetarilor este doamna Stanca. Sub forma de editorial publică Gr. G. Tocilescu în *Familia* un studiu istoric. Autorul semnala “carențele” cercetărilor istorice dominate de războaie, lupte interne, despoți

⁷⁹ Ibid., 145.

⁸⁰ Marcu Emilianu, “Femeilor despre femei,” *Familia* XI, nr. 15 (1875): 175.

⁸¹ Lazăr P. Petrinu, “Respectarea secsului femeiescu la romani,” *Familia* XII, nr. 49 (1876): 581–582.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid., 582.

etc. fără a se fi acordat atenție unor teme precum viața socială, cultura, legi, obiceiuri, ... femeia. O atare tratare a trecutului, reflectată în manualele de istorie, e criticată tocmai pentru că ea nu vine să răspundă și elevelor⁸⁴: “ce interesu si simțiminte potu inspira fragedelor copile si femeii române’n genere nisce manuale de istoria, cari nu conțin unu rendu macaru despre rolulu ce a jucatu femeia in societatea română, cari nu prezinta o figura celu puțin a sexului frumosu care se fi stralucitu prin virtutile sale, prin devotamentulu catre sociulu seu, prin eroismu, prin iubirea sfanta catra patri’a si religiunea parintiloru sei?”⁸⁵ Articolul este cu atât mai reprezentativ cu cât el subliniază importanța predării istoriei în școlile/clasele de fete. Istoria este sau ar trebui să fie și pentru sexul feminin marea învățătoare a vieții prin apelul mai ales la portrete feminine cu rol de model: “Si câtu de mare nevoia n’aru ave aceste fiintie tinere, ce au a deveni odata mame, a-si forma si intari caracterulu cu plidele ce le procura insu-si trecutul natiunii lor!”⁸⁶ Autorul face apel la exemplele deja știute: mama lui Ștefan cel Mare; Elena lui Petru Rareș; Stanca lui Mihai Viteazul; Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu; Chiajna, Despina, Elisabeta Movilă. Prin sondarea cronicilor acestea sunt singurele personalități feminine cunoscute. Alegerea Stancăi ca subiect de schiță istorică este tocmai acela de a oferi un model – poate cel mai relevant, dat fiind că este vorba despre soția lui Mihai Viteazul, eroul național – pentru române: “se aruncamu celu putânu in sufletulu celu simtătoriu alu femeiloru de adi o schinteia de iubire si interesu pentru trecutul nationalu, si se le damu increderea ca si’n paginile istoriei romane se afla destule esemple de virtute, devotamentu, gingasia a detoriei, dragoste de patria, caracteru statornicu in fericire ca si’n nefericire”⁸⁷ Atenția autorilor se îndreaptă și asupra istoriei recente. Astfel este cazul și în studiul lui Averghie Macavei, “Femeile” (Studiu istoric-cultural și politic-social).⁸⁸ În prima parte autorul ne prezintă, în abordare comparată, statutul femeilor din Antichitate – evrei, fenicieni, greci, romani – și din Evul Mediu – epoca amorului curtenesc cu toate consecințele negative asupra condiției femeii deoarece, potrivit autorului, “ele uitară de positia lor modestă anterioară si interbuintara acum pe barbati spre a-și satisface tonele sale”.⁸⁹ Secolul al XVIII-lea e punctul care schimbă situația în mod pozitiv: “ei (bărbații) luară frenelile conducerei si femeile se facura iarasi casnice si mame”.⁹⁰ În epoca modernă atenția este centrată pe trei spații: francez, englez și român. Cazul francez este privilegiat, o spune autorul, în condițiile în care “nu esistă o a doua natia in privinta căreia să se fi scris atâta despre femeile sale, ca despre poporul frances”.⁹¹ În timp ce cazul englez

⁸⁴ Gr. G. Tocilescu, “Domn’a Stanca. Studiu istoricu,” *Familia* XIII, nr. 1 (1877): 1–2. Din acest punct de vedere remarcă lui Tocilescu este încă validă. Vezi manualele de istorie de azi.

⁸⁵ Gr. G. Tocilescu, “Domn’a Stanca,” 2.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid., 2.

⁸⁸ Averghie Macavei, “Femeile. (Studiu istoric-cultural și politic-social),” *Familia* XXVI, nr. 33–34 (1890): 391–393, 404–407.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid., 382.

⁹¹ Ibid.

e criticat: “și totuși educarea unei fiice din Anglia nu corespunde inchipuirii noastre despre un model de femeie”⁹²

Istoria este sondată deci selectiv alegându-se doar – și ținându-se cont evident și de sursele avute la dispoziție – femeile care se încadrează cerințelor epocii și idealurilor naționale urmărite în secolul al XIX-lea, iar cazul Stancăi este ilustrativ în acest sens. Ea este văzută ca exemplu de virtute, devotament, patriotism. De remarcat este și faptul că studiul lui Tocilescu aduce în atenție un aspect ce va rămâne multă vreme în planul secund al cercetărilor istorice – ideea comunității de destin, adică a impactului pe care deciziile și acțiunile unui domnitor le-au avut asupra familiei acestuia.

Și istoria recentă este o sursă pentru modele. Tot printre preferatele autorilor se numără regina Elisabeta – Carmen Sylva. Ea este, de altfel, foarte prezentă în paginile publicațiilor transilvănene. Articolul la care facem trimitere trece apoi de la expozeul istoric la cel politico-social insistându-se asupra domeniilor de activitate potrivite femeilor.⁹³ Remarca de reținut este apelul la “chestia femeilor” care, potrivit autorului, “a trecut prin multe faze, și-și va mai schimba de multe ori rolul, până ce se va pune ad acta”⁹⁴ Autorul nu este singurul conștient de faptul că această ceartă a sexelor se poartă și prin apelul la istorie.

De precizat este și faptul că uneori, pe lângă schițe și biografii, autorii apelează și la varianta istoriei sub formă de anecdotă. Articolul, nesemnlat, din această categorie este de pildă “Sub pantof”⁹⁵ în care apare profilul femeii dominatoare care-și controlează soțul. Autorul vorbește, ironic, de “eroi ai pantofului” integrându-i în această categorie pe Tițian – a cărui soție *spune istoria*, a fost o “femeie dictatorică și rea”; Andrea del Sarto, căsătorit cu o femeie foarte geloasă, John Wesley considerat “un martir al căsătoriei”; Abraham Lincoln. Care este intenția autorului? Utilizarea exemplelor negative se face tot cu rol moralizator. Trecutul este sondat și în acest sens, contraexemplele sunt și ele lecții ale trecutului destinate româncelor din prezent. În aceeași sferă se încadrează și textul “Avantajele sexului frumos”⁹⁶, în care autorul combate de fapt cererile de emancipare ale femeilor. Pe un ton ironic de această dată, autorul – anonim – citează din Haller, Plutarh *et alii* pentru a contesta revendicările femeilor: “Pentru ce dar mai luptați ca să capetați egalizarea femeii cu barbatul? Voi îi sunteți superioare ca drepturi și ca ori-ce. Până și limba aveți mai înțepătoare ca a barbatului”⁹⁷

Secolul al XIX-lea este un mare secol al pedagogiei, în care una dintre problemele tot mai dezbătute este aceea a educației și instrucției care trebuia acordată și permisă femeilor; astfel se poate explica și interesul spre sondarea trecutului în căutarea celor

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid., 392. Ideea este împărtășită și de alți autori, femei inclusiv. Vezi de pildă articolul Anei Botta din *Familia* X, nr. 15 (1874): 169. “Misiunea femeii, pusețiunea ei vis-a-vis de barbatu, cualificatiunile si drepturile ei politice, dau acum de sute de ani ansa la scrieri si dispute forte divergenti, asie cătu acesta disonantia, abie va ajunge candu-va la resolvire armonica”.

⁹⁵ “Sub pantof,” *Familia* XXXV, nr. 25 (1899): 296.

⁹⁶ “Avantajele sexului frumos,” *Familia* XXXIII, nr. 14 (1897): 160.

⁹⁷ Ibid.

mai bune exemple pentru formarea caracterelor feminine. Dar, secolul al XIX-lea este și secolul nașterii și naționalismelor, al revendicărilor și mișcărilor naționale, iar trecutul e parte integrantă a acestor mișcări. Secolul al XIX-lea este însă și secolul în care mișcarea de emancipare a femeilor începe să se afirme tot mai puternic, iar apelul la istorie oferă revendicărilor femeilor argumente din ce în ce mai des invocate. Putem astfel să înțelegem cum în cazul Transilvaniei întâlnirea dintre ideile moderne ale progresului prin educație, idealurile naționale și chestiunea femeilor și-au găsit argumentele prin apelul la lecțiile trecutului. Interesul pentru istoria femeilor se naște deci la întâlnirea dintre cele trei mari fenomene care traversează societatea celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

WOMEN'S HISTORY – A SUBJECT OF THE ROMANIAN JOURNALISM IN TRANSYLVANIA (SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY)

Abstract

The present study analyzes the context and reasons that made the editors of the main Romanian journals to publish essays and articles on the women's history. The research is also focused on the measure that kind of articles belong or not to the debate on woman's role and status within the society, a main subject of the Romanian journalists at that time. There are two analytical levels in the study: the first one focuses on the studies or references to former feminine personalities written by women, while the second level refers to the women's history as seen by men. A short introduction attempts to find out both the men and women's vision on history and the importance they gave to the subject in the large context of the national question. For the documentary sources, the main Romanian journals in the second half of the 19th century were taken as the research basis, considering the importance of those papers in the general context of the Romanian intellectuals' effort in "building" the Romanian nation in accordance with national needs and the needs resulting from Romanian society modernizing – a process they want to be controlled but taken as a necessary one. The Press was used as a mean to form and display the ideals of a progressing society; in addition, it was one of the milieus within which women are active presences to sustain their sex demands. *Amiculu Scolei*, *Familia*, *Amiculu Familiei*, *Transilvania*, etc. are among the journals to form the basis of the study. They were selected on account of more criteria: category of the paper – secular or ecclesiastic; target audience – males and/or females; thematic orientation: political/cultural/ educational.